

The article examines features the impact strength of the nervous system, the balance of excitation and inhibition and their mobility-inertia on the effectiveness of professional workers of police units. Characterize the relationship between properties of the nervous system and the personality traits of the subject.

Key words: *properties of the nervous system, patrol service officers, personality traits, performance of professional activities.*

УДК 159.954:316.6-057.874

О.В. Сторож

СОЦІАЛЬНИЙ СТАТУС ЯК СКЛАДОВА ТВОРЧОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ СТАРШОКЛАСНИКІВ

Статтю присвячено дослідженню соціального статусу як складової творчої соціалізації старшокласників. Здійснено аналіз наукової літератури, що розкриває зміст поняття «творча соціалізація». Розкрито важливу роль соціального статусу у творчому розвитку старшокласників. Виявлено рівень соціального статусу старшокласників і доведено його взаємозв'язок з творчим мисленням. Встановлено суть творчої соціалізації старшокласників.

Ключові слова: *соціальний статус, соціалізація, творче мислення, творча соціалізація старшокласників, складова творчої соціалізації.*

Постановка проблеми. Сьогодні держава приділяє особливу увагу для вирішення проблем, спрямованих на створення умов для становлення творчої, самостійної особистості, здатної здійснювати власні вибори, покладати на себе відповідальність, приймати значущі рішення, бути в колі уваги, бути зразком для інших, вдало організовувати процес діяльності і успішно впливати на інших тощо. Для досягнення важливих творчих ідей в колективі необхідно бути лідером, організатором і визнаною особистістю, тому так важливо досліджувати соціальний статус особистості її творче визнання, її реалізацію в груп і спільні з групою продукти діяльності. Соціальний статус – це положення індивіда в соціальній системі, визначене за рядом економічних, професійних, етнічних та інших специфічних для даної системи ознак. Соціальний статус є одним із самих істотних параметрів положення особистості в групі ровесників, зокрема в групі старшокласників, де здійснюється друге народження творчих ідей. В теоретичних дослідженнях фіксується те, що на соціальний статус впливають перш за все різноманітні особистісні фактори: зовнішній вигляд, більш високі шкільні показники і розумова обдарованість, більш молодий вік, товариськість, готовність допомогти товаришу тощо. Тому питання дослідження соціального статусу в старшому шкільному віці є важливою і необхідною умовою успішної соціалізації особистості і її творчої реалізації в суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз основних підходів до проблем творчого мислення показав, що поняття «творче мислення» виступає синонімом *продуктивного, креативного, латерального, конструктивного, евристичного мислення* [7-9; 10].

Значна увага наукової роботи приділяється змісту і дослідженню взаємозв'язку процесів соціалізації і творчого мислення: розмежування активної і пасивної соціалізації; виявлення соціальної творчості, соціальної креативності, соціальної обдарованості, як одного з критеріїв вдалої соціалізації особистості з високим творчим потенціалом.

Теоретичні пошуки також дозволили виокремити і довести існування процесів творчої адаптації, творчої адаптованості, що полягає у самозмінах і змінах, перебудовах соціальних ситуацій на підставі незахисних адаптивних механізмів та створення умов для нової цілеспрямованої, продуктивної, творчої діяльності, яка приймається і позитивно оцінюється соціумом, тобто нова швидка й оригінальна адаптація до швидкоплинного навколишнього світу [10] що, в свою чергу, дає підстави для існування поняття творчої соціалізації особистості, яке недавно з'явилося у вітчизняних і зарубіжних дослідженнях. Суть процесу *творчої соціалізації* виражається у найвищому щаблі соціалізації людини в середовищі – активне входження особи у світ суспільства шляхом творчо-перетворюючої дії задля позитивної зміни в процесі освоєння традицій, норм і цінностей культури [12].

Структуру творчої соціалізації старшокласників утворюють її складові, до яких належать: соціально-психологічна адаптація, фрустрація, соціальне визнання, набуті творчі характеристики, вербальне і образне творче мислення, оригінальність тематична і *соціальний статус* [11].

Мета статті. Здійснити теоретичний аналіз соціального статусу і емпірично дослідити його взаємозв'язок з образним і вербальним творчим мисленням.

Виклад основного матеріалу. За теоретичним аналізом робіт зарубіжних і вітчизняних вчених соціалізація особистості опосередкована віковими та психологічними особливостями кожного періоду зростання, до якого, у першу чергу, відноситься повне структурування самосвідомості, перехід на якісно новий рівень моральної свідомості; розвиток інтелекту, розвиток творчого мислення, формування характеру, цілепокладання, самооцінка, соціальний статус, становлення особистісного самовизначення. У процесі соціалізації особистість переходить з позиції реципієнта соціальних впливів до позиції активного суб'єкта, тобто активно відтворює соціальні норми та відношення за рахунок діяльності і творчої реалізації [1; 10].

Таким чином, успішна соціальна ситуація розвитку особистості залежить від основних складових соціалізації: *соціально-психологічної адаптації, фрустрації, соціального статусу, соціального визнання, набутих характеристик*; і розвитку складових творчого мислення: *образного і вербального творчого мислення*, які в своїй взаємодії відображають складові творчої соціалізації особистості [1; 5; 9; 10].

Розглянемо докладніше змістову структуру складової творчої соціалізації старшокласників – *соціальний статус*.

Згідно з позицій психологічних словників, *соціальний статус* – це становище особистості в системі міжособистісних стосунків, яке визначає її права, обов'язки і привілеї, а також міру психологічного впливу на членів групи. У статусі відображається ставлення групи чи колективу до особистості: визнання чи невизнання, повага чи неповага, симпатія чи антипатія [6]. Одна і та сама людина в різних групах може мати неоднаковий статус. Суттєва

відмінність в статусі особистості в групах, які відрізняються за рівнем групового розвитку, змісту діяльності і спілкування, може викликати у неї внутрішні конфлікти, фрустрації, що призводять до неадекватних форм реагування і поведінки. Уявлення про статус формується у особистості як реакція на ставлення до неї членів групи чи колективу під час їх спільної діяльності. Однак пояснити статус особистості в групі, виходячи лише з її індивідуальних якостей і системи групових стосунків, не аналізуючи соціальної системи, до якої належить група, неможливо. Важливими характеристиками статусу є престиж і авторитет як міра визнання групою її заслуг. Поняття «статус» і «авторитет» є взаємозалежними. Статус особистості впливає на її авторитет в групі і водночас авторитет впливає на її статус. Керування процесом становлення особистості в групі є складною і відповідальною функцією керівника. Звідси і виходить поняття *соціального статусу*, яке передбачає підкреслення позиції або положення в соціальній структурі [6; 10; 11].

Соціальний статус має властивість змінюватись в процесі соціалізації особистості. Це динамічна властивість, яка може бути змінною і одночасно незмінною в залежності від особливостей особистості.

Успішна соціалізація старшокласників залежить і від їхнього соціального статусу в групі. Так, дослідження С.Д. Максименка і Т.Д. Щербан [10] показали, що однією з найефективніших для психічного, передусім розумового, розвитку школярів, зокрема старшокласників, є така форма організації спільної діяльності, при якій соціометричний статус всіх учнів класу однорідний і рівень успішності учнів класу відносно однорідний. Надзвичайно важливою є потреба не просто входити до складу групи, а бути прийнятим однолітками, відчувати свою необхідність, мати у групі певний авторитет. Низький статус у групі, як правило, корелює з високим рівнем особистісної тривожності. Вибіркове і оціночне ставлення учнів старших класів до свого оточення знаходить прояв у референтній групі, престижі, авторитеті, популярності, підкреслює О.З. Лютак. У свою чергу, високі вимоги, які ставить до себе творчий юнак, стають бар'єром для налагодження дружніх стосунків із ровесниками, зазначає О.Д. Музика. Збагнувши відмінності від інших за рівнем здібностей, творчі юнаки свідомо досягають такого статусу, який давав би їм можливість здійснювати незалежну творчу працю у потрібному темпі та напрямі [10].

Л.Б. Єрмолаєва-Томіна, зазначає, що високо творчі люди отримують визнаний статус і стають «володарями думок» тільки через продукти своєї творчості. Вони досягають свого безсмертя через художні відкриття, винаходи, ідеї, створення творів мистецтва, знезацька й точно відображають загальне через конкретне, завойовуючи простір і час своїх впливів на людей тільки в прагненні проникнути в суть фундаментальних закономірностей світу [4].

Емпіричне дослідження *соціального статусу* як складової творчої соціалізації особистості складалось з двох етапів.

У дослідженні брало участь 411 старшокласників, яких можна об'єднати у групи за такими характеристиками: за *статтю* – 43,8 % хлопців і 56,2 % дівчат; за *віком* – 66,4 % 15-річних, 32,6 % 16-річних і 1 % 17-річних старшокласників; за *типом навчального закладу*, в якому вони навчаються – 60,1 % звичайний, 39,9 %

спеціалізований тип навчального закладу.

Перший етап був спрямований на виявлення рівня вираженості соціального статусу. З цією метою був використаний найпоширеніший метод, що розкриває групові міжособистісні відносини і виявляє статус особистості у групі – методика діагностики міжособистісних і міжгрупових відносин «Соціометрія» Дж. Морено [11]. Цей метод дозволяє виявити реальну позицію людини в колективі за різними ознаками: діловими якостями, популярністю, міжособистісних стосунках, творчих здібностях. Для старшокласників було подано дві умови, які відображали наступні статусні характеристики: *соціальний статус у навчанні*, який виявляється шляхом симпатії і антипатії осіб групової взаємодії до колективу чи особистості в сфері шкільних знань і у сфері поширення цих знань серед учасників навчального процесу; *соціальний статус у складних життєвих обставинах*, який виявляється шляхом симпатії і антипатії осіб групової взаємодії до колективу чи особистості в контексті ефективного вирішення і підтримки у складних життєвих ситуаціях і у сфері поширення цього досвіду серед учасників колективної взаємодії.

Для порівняння рівня вираженості соціального статусу у дівчат і хлопців звичайного і спеціалізованого типу навчального закладу був використаний непараметричний метод Манна-Вітні для незалежних вибірок [2].

У ході реалізації першого етапу констатувального дослідження за соціометричною методикою діагностики *соціального статусу* Дж. Морено було виявлено середній рівень показника *соціального статусу у навчанні* серед старшокласників, що свідчить про вдалу їх взаємодію один з одним через підтримку і підказку на уроках. На такому віковому етапі кожен учень ще перебуває або вже визначився з певними нахилами до відповідних навчальних предметів, дисциплін і готовий проявити взаємодопомогу, таким чином, займаючи певну соціальну сходинку в класі.

Аналізуючи дані за показником *соціального статусу у складних життєвих обставинах*, ми також констатуємо середній рівень його вираженості, що свідчить про помірний соціальний статус старшокласників в контексті ефективного вирішення і підтримки один одного у складних життєвих ситуаціях. До середнього рівня показника увійшли старшокласники, які займають статусну позицію «популярні» і «мало популярні» [11]. До низького рівня показника увійшли старшокласники, які займають статусну позицію «ізгоїв» і «відторгнуті», які є тривожними невпевненими, дещо хвалькуватими тощо. До високого рівня показника увійшли учні, які розділять ціннісні орієнтації інших, які захоплені певною діяльністю, відкриті, дружні, інтернальні, приймають інших такими, які вони є, завжди раді прийти на допомогу, не стоять осторонь, це старшокласники, які займають статусну позицію «лідера», «зірки» [10; 11].

Також було встановлено статистично достовірний характер відмінностей у вираженості показників «соціальний статус у навчанні» та «соціальний статус у складних життєвих обставинах» при $p < 0,05$ між старшокласниками звичайного і спеціалізованого типу навчального закладу. Однак, краща ситуація спостерігається між хлопцями і дівчатами різних типів навчального закладу у вираженості показників складової *соціального статусу*: «соціальний статус у навчанні» і «соціальний статус у складних життєвих обставинах» при $p < 0,001$ [2]. Ці дані свідчать про помірний

вияв довіри групи один до одного, враховуючи рівень навчання, інтересів, смаків, стилю, переконань, позицій кожного тощо. Більш виражений соціальний статус спостерігається у старшокласників *спеціалізованої типу навчального закладу* [10].

На другому етапі емпіричного дослідження було виявлено взаємозв'язок між показниками складової соціального статусу і творчого мислення старшокласників. З цією метою був використаний коефіцієнт лінійної кореляції Пірсона [2]. Для дослідження складових *творчого мислення* було використано: тест креативності П. Торренса. Короткий тест. Фігурна форма «Домалюй малюнок»; тест дивергентного (творчого) мислення Ф. Вільямса; вербальний тест творчого мислення «Незвичне використання» Дж. Гілфорда і кількісний метод виявлення частоти зустрічі образних і вербальних оригінальних ідей у співвідношенні з швидкістю мислення [2; 11].

Аналізуючи матрицю кореляційних зв'язків важливо відмітити наявність позитивних зв'язків на рівні статистичної значущості $p < 0,05$; $p < 0,01$; $p < 0,001$ між показниками складової *соціального статусу* і показниками складових *образного і вербального творчого мислення*, сила зв'язку величини коефіцієнта кореляції помірна. Так, показники «соціальний статус у навчанні» і «соціальний статус у складних життєвих обставинах» у старшокласників звичайного і спеціалізованого навчального закладу позитивно корелюють з образною «швидкістю», «гнучкістю», «оригінальністю», «деталізація» мислення за П. Торренсом на рівні статистичної значущості $p < 0,05$; $p < 0,001$: ($r = 0,302$); ($r = 0,347$; $r = 0,388$; $r = 0,278$), з образною «швидкістю», «гнучкістю», «оригінальністю», «деталізація» мислення, «назва малюнка», «загальний показник образного творчого мислення» за Ф. Вільямсом на рівні статистичної значущості $p < 0,05$; $p < 0,01$; $p < 0,001$: ($r = 0,222$; $r = 0,268$; $r = 0,288$; $r = 0,245$); з вербальною «швидкістю», «гнучкістю», «оригінальністю» мислення, «загальна кількість запропонованих вербальних ідей» і «кількість оригінальних ідей» за Дж. Гілфордом на рівні статистичної значущості $p < 0,05$; $p < 0,01$; $p < 0,001$: ($r = 0,401$; $r = 0,306$; $r = 0,316$; $r = 0,313$; $r = 0,287$). Така ж тенденція спостерігається і у хлопців і у дівчат звичайного і спеціалізованого навчального закладу на рівні слабких і помірних позитивних і обернених кореляційних зв'язків ($r = 0,344$; $r = -0,200$; $r = 0,401$; $r = 0,321$; $r = 0,434$; $r = 0,399$; $r = 0,372$; $r = -0,270$; $r = 0,422$; $r = -0,266$; $r = 0,473$; $r = 0,351$; $r = -0,261$; $r = 0,407$; $r = 0,436$; $r = 0,449$; $r = 0,334$; $r = 0,404$), однак у хлопців спеціалізованого навчального закладу взаємозв'язок виражений набагато слабше за інших, а у дівчат взаємозв'язок виражений найсильніше [10]. Отримані дані дають можливість побачити помірний взаємозв'язок між складовими *соціального статусу* і *творчого мислення*: так високий соціальний статус як у навчанні, так і в складних життєвих обставинах передбачає наявність у старшокласників високого рівня розвитку творчого мислення, тобто, якщо юнак займає статусну позицію «популярного», «лідера», або «зірки», то рівень його оригінальності у висловлюваннях, швидкості у виконанні домашнього завдання, гнучкості у вирішенні життєвих задач також є високим. Також існує тенденція до того, що при високому «соціальний статус у навчанні» може бути низький рівень прояву «частоти зустрічі образних і вербальних оригінальних ідей»: ($r = -0,223$; $r = -0,212$; $r = -0,237$), що свідчить про

акцент саме на інтелектуальній перевазі лідера групи, а не на творчих оригінальних його проявах, і навпаки, при низькому соціальному статусі можна спостерігати високий рівень частоти зустрічі образних і оригінальних ідей, що є відображенням нестандартного і оригінального мислення юнака, якого не сприймає і не приймає група. Однак, високий *соціальний статус* старшокласника передбачає високий рівень розвитку оригінальних ідей. Загалом за результатами кореляційного аналізу слід відмітити позитивний зв'язок показників складових *соціального статусу з творчим мисленням* старшокласників, які є соціально прийнятні, визнані завдяки власному оригінальному підходу до навчання і життя, гнучкою реакцією у будь-якій ситуації в школі і детальним баченням створеної атмосфери взаємин у групі, проявом підтримки і поваги до однокласників [10].

Виявлено, що позитивний кореляційний зв'язок показників «соціальний статус у навчанні» і «соціальний статус у складних життєвих обставинах» з показниками складових *творчого мислення* виражений у старшокласників обох типів шкіл, однак у дівчат *спеціалізованого типу закладу* він сильніший, ніж у хлопців. Отримані дані свідчать про розвинену комунікацію, бажання прийти на допомогу, відносну довіру і підтримку один одного учнів старшого шкільного віку, що дозволяє їм творчо себе презентувати.

Висновки і перспективи. Таким чином було проаналізовано *соціальний статус* як один із складових творчої соціалізації старшокласників, завдяки якому відбувається спонукання особистості до творчої діяльності в повсякденному житті.

Теоретично обґрунтовано, що зміст і структура творчої соціалізації особистості базуються на її вікових особливостях і взаємозв'язку складових соціалізації і творчого мислення та проявляються у: соціальній творчості, соціальній креативності як вищих формах соціальної активності особистості або суспільства; творчій адаптації як процесі змін, перебудові соціальних ситуацій на основі незахисних адаптивних механізмів; творчій соціалізації як найвищому щаблі соціалізації людини в середовищі.

Встановлено, що творча соціалізація старшокласників – це процес стійкої, загальної адаптованості на підставі активізації незахисних адаптаційних механізмів психіки, що призводить до систематизації, конструювання, інтегрування старшокласником образу світу, структурним компонентом якого є уявлення про самого себе як частину цього світу, який тісно пов'язаний з детермінуючими складовими творчого мислення, що проявляється у майстерності, винахідливості і творенні нових і корисних продуктів діяльності, а також у соціальній лабільності, в якій здійснюється творчість старшокласника, його самовизначення.

Здійснене дослідження відкриває *перспективи* для подальшої розробки та вивчення проблеми *творчої соціалізації особистості* у різних вікових категоріях та будь-яких соціальних сферах життя людини. Автор вбачає їх у розробці моделі психологічного консультивання творчої молоді, а також у створенні програми підготовки шкільних психологів до надання психологічної допомоги дітям різних вікових категорій з проблеми творчої соціалізації у сучасному інформаційному суспільстві.

Література

1. Авер'янова Г.М. Особливості соціалізації молоді в умовах трансформації суспільства / Г. М. Авер'янова, Н.М. Дембицька, В. В. Москаленко. – К. : ППП, 2005. – 307 с.
2. Бююль А. SPSS: искусство обработки информации: анализ статистических данных и восстановление скрытых закономерностей. – СПб., 2002. – 608 с.
3. Власова Е.И. Социальная креативность в структуре интеллекта социально одаренной личности / Психология одаренности. – К., 1996. – С. 82-91.
4. Ермолаева-Томина Л.Б. Психология художественного творчества. – М., 2003. – 304 с.
5. Кобазева Ю.А. Динамика процесса социализации при переходе от младшего к старшему подростковому возрасту: дис. ... канд. психол. наук. – М., 2005. – 172 с.
6. Краткий психологический словарь. – Ростов-н/Д., 1998. – 512 с.
7. Кульчицька О.І. Соціальне середовище у розвитку обдарованості / Обдарована дитина. – 2007. – №1. – С. 25-31.
8. Кучерявий І.Т. Творчість – основа розвитку потенційних джерел особистості. – К., 2000. – 288 с.
9. Моляко В.А. Творческая конструктология (пролегомены).– К., 2007.– 388 с.
10. Морено Я. Л. Социометрия: экспериментальный метод и наука об обществе. – М., 2001. – 384 с.
11. Сторож О.В. Психологічні особливості творчої соціалізації старшокласників : дис. ... канд. психол. наук. – К., 2011. – 358 с.
12. Туріна О.А. Культуротворчі чинники творчої соціалізації особи / Вісник Книжкової палати. – 2011. – №1. – С. 35-40.

Статья посвящена исследованию социального статуса как составной творческой социализации старшеклассников. Осуществлен анализ научной литературы, которая раскрывает содержание понятия «творческая социализация». Раскрыта важная роль социального статуса в творческом развитии старшеклассников. Обнаружен уровень выраженности социального статуса старшеклассников и доказана его взаимосвязь с творческим мышлением. Установлена суть творческой социализации старшеклассников.

Ключевые слова: *социальный статус, социализация, творческое мышление, творческая социализация старшеклассников, составляющая творческой социализации.*

The article is dedicated to studying of social status as a component of high school pupils' creative socialization. Analysis of scientific literature on the concept of «creative socialization» has been done. The important role of social status in high school pupils' creative development has been revealed. The level of high school pupils' social status manifestation has been determined; its interrelation with creative thinking has been proven. The essence of high school pupils' creative socialization has been defined.

Key words: *social status, socialization, creative thinking, high school pupils' creative socialization, the component of creative socialization.*